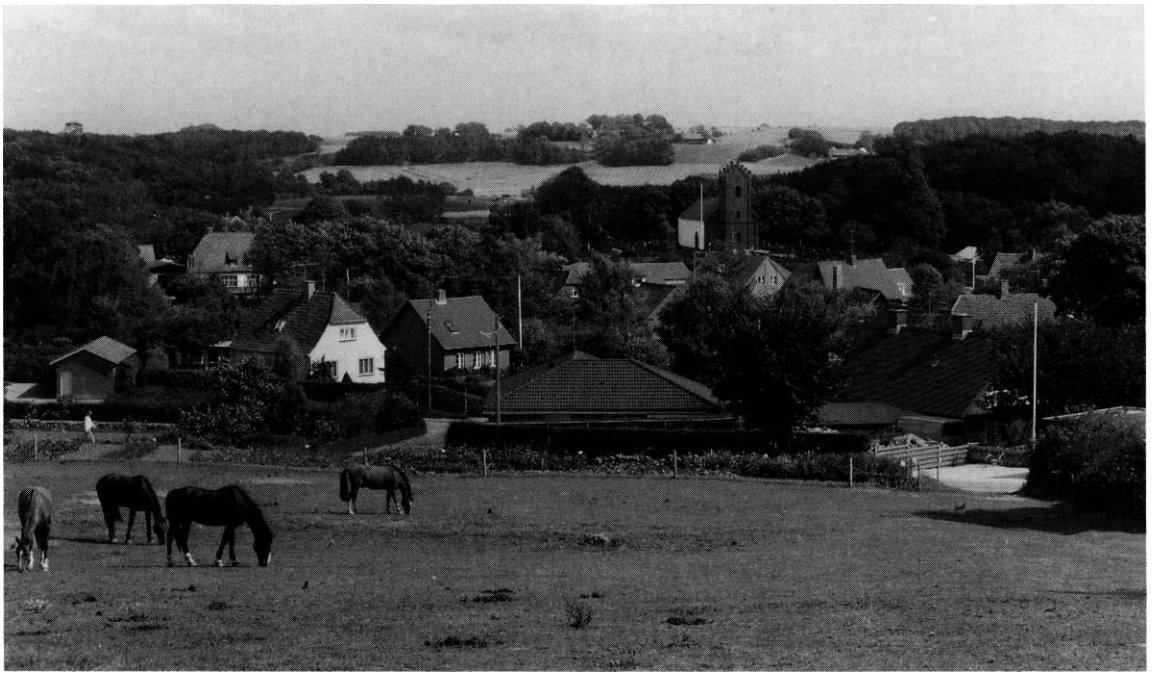

Fig. 1. Gjern set fra vest. KdeFL fot. 1989. - *The village of Gjern seen from the west.*

GJERN KIRKE

GJERN HERRED

Gjern herred, der vel har navn efter byen, figurerer i kong Valdemars jordebog (1231), mens kirken ikke nævnes før 1428,[1] da den blev inkorporeret i det nærliggende Tvilum kloster. 1524[2] bidrog kirken med 20 mark i landehjælpen. Ved klosternedlæggelserne efter reformationen blev Gjern kirke utvivlsomt kongelig ejendom (jfr. Skannerup, s. 3347), hvilket dog ikke er direkte bevidnet før 1661.[3] 1689[4] mageskiftede kongen kirken med højesteretsassessor, etatsråd Jørgen E(h)lers, der samme år solgte den videre til kammerassessor Peder Rasmussen Limes (ejer af Farregård i nabosognet Sporup). Dennes enke Anna Fischer solgte 1722[5] kirken tilbage til kronen, der lagde den under Skanderborg rytterdistrikt. Ved distriktets ophævelse 1767[6] erhvervedes kirken af justitsråd Hans Heinrich de Lichtenberg til Bidstrup (Viborg amt), ved hvis død kirken købtes af grev Erhard Wedell Friis til Frijsenborg[7] (i nabosognet Hammel). 1803[8] indgik den i grevskabet Frijsenborg (jfr. bl.a. s. 3324 og 3336), hvor den forblev til den overgik til selveje 1. juli 1921.

Kirken er rejst på toppen af en bakke i det kuperede terræn på nordsiden af Gjern å og løfter sig over landsbyens huse; oplevet i en større, landskabelig sammenhæng ligger dog både kirke og huse lavt. I ældre tid var præstegården, nordøst for kirken, landsbyens største gård (jfr. fig. 41); den nuværende præstebolig, opført 1971 efter tegning af Vinther og Roldsgaard, Brædstrup, ligger øst for kirken.

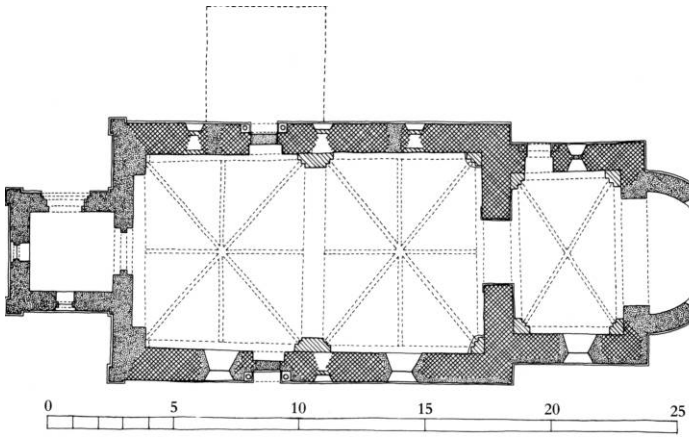

Fig. 2. Grundplan 1:300. Opmålt af Torben Hjelm 1983, tegnet af KdeFL 1989. Den ydre kontur og en sandsynlig placering af et 1861 sløjfet †våbenhus på skibets nordside er punkteret. - *Ground-plan 1:300.*

Kirkegården, der i sin tid begrænsede sig til bakkens med årene udjævnede top, er *udvidet* i adskillige omgange siden 1850erne;[9] en regulering fandt sted 1882 efter præstegårdens brand, og derefter nævnes udvidelser i 1920rne,[10] 1934[11] og ved midten af 1960erne. Navnlig har man inddraget arealer på nord- og vestsiden, en mindre forøgelse er foretaget mod øst, mens det søndre skel stadig angiver gravpladsens gamle grænse.

Hegningen mod syd udgøres af markstensdige, der på grund af terrænfald har karakter af støttemur; også i øst og vest er der stendiger. Mod hovedgaden i nord er sat en høj, brudstensbeklædt støttemur. Siden den første omtale 1723 har hegningen bestået af stengærder, der tid efter anden har måttet udbedres efter nedskridninger; ved andre lejligheder omtales større og mindre omsætninger; 1803 ønskedes diget forhøjet. 1728[12] var tilstanden særlig dårlig, jorden blev oprodet af svinene, og overalt var muren skredet ned. Ved nordsiden var et plankeværk »fast øde«, hvilket må gælde hegningen mod præstegården, utvivlsomt svarende til et plankeværk, der nævnes 1616.[13] 1882[10] opførtes »spaltet mur«.

Hoved*adgangen* til kirkegården sker i dag i områdets nordøstre hjørne, hvor asfalterede gange, ligkapellets forareal og en nyanlagt parkeringsplads flyder sammen; her er placeret trådnethegn og i selve indkørslen tilsvarende fløje. En fodgængeradgang med trappeanlæg skærer sig ned i støttemuren mod hovedgaden, og ved vestdiget er der låger både i nord og syd. En ældre jerngitterlåge, ophængt på jernstænger, der oventil forbindes med fladrundbuet jernstang, har været præstegårdsindgang, men er nu ude af brug. En †låge nævnes første gang 1616,[13] og samtidig manglede porten tag. På synets forslag fornyedes porten 1855, og 1876 ønskede man atter en ny. En tlåge i øst omtales 1829, en i nord 1835.[9]

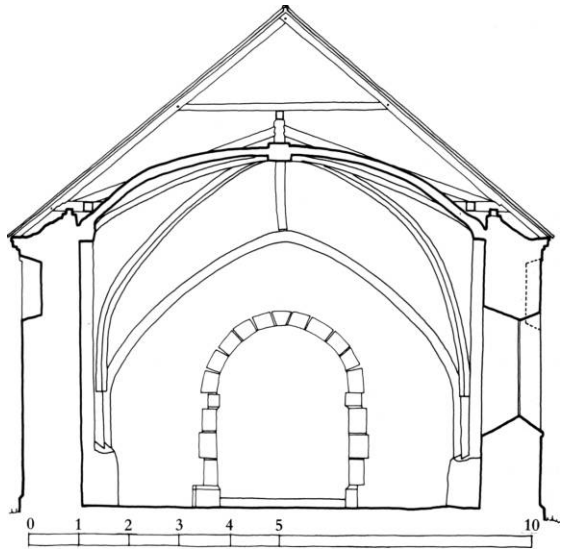

Fig. 3. Tværsnit i skibet set mod øst, 1:150. Opmålt af John Bennetzen og tegnet af KdeFL 1989. - *Cross-section of the nave to the east.*

Fig. 4. Kirken set fra ådalen, efter maleri af Erik Raadal 1934. Privateje. - *The church seen from the south.*

Ligkapellet ved hovedindgangen er opført 1964 efter tegning af Vinther og Roldsgaard, Brædstrup, udvidet og ombygget ved Bent Meyer 1984. Kapellets forgænger var fra 1922.

Beplantningen udgøres i syd af store elmetræer og et hegn af syren; også i øst er der elme, blandet med løn og lind, mens en tjørnehæk markerer skellet; i vest vokser syren langs diget. Ved vejen mellem ligkapellet og kirken danner seks birketræer tilløb til en allé; en græsplæne med egetræer i samme afsnit af kirkegården rummer urner og grave for ukendte, anlagt 1984 efter plan af Bent Meyer.

†*Klokkestabel* på kirkegården, benævnt klokkeværk, omtales 1683-84[14] og blev ødelagt under en storm 1715.[12]

†***Halsjern***, der sad på våbenhuset »lige fra Arilds tid, dog ubrugt i det sidste halve århundrede«, foreslog sognepræsten fjernet 1825,[15] idet han i sin indstilling om sagen citerede biskop Balle: Måtte dog udvendig tvang så lidet bruges, som muligt var.

BYGNING

Kirken består af kor med apsis og skib, der antagelig er bygget i sidste halvdel af 1100rne, omend den eksisterende apsis er opført 1903. I senmiddelalderen er indbygget hvælv. Ved skibets vestre gavl er 1861 tilføjet et tårn, hvis underetage fungerer som våbenhus. Efter tårnets opførelse sløjfedes en tagrytter fra 1700rne og et våbenhus, der 1843 havde afløst et ældre. Orienteringen afviger mod nord.[16]

Den oprindelige bygning hører hjemme blandt de mellemstore kirker og har i grundplan omtrent samme størrelse som kirken i Linå (s. 3271), dog er koret endnu kortere. Indvendig forholder skibets bredde sig til længden som 1 til $\sqrt{3}$

Fig. 5. Kirken fra nordøst. C. Neergaard fot. 1896. - *The church seen from the north-east before the re-erection of the apse.*

På en skråkantsokkel af kvadre er murene rejst af granit under anvendelse af en del jernal.[17] I bygningens nuværende tilstand, hvor alle taggavle er væk, og facader og vægge står hvidtede, lader materialerne, deres fordeling og opmuringens beskaffenhed sig ikke aflæse sikkert. Tilsyneladende er marksten benyttet i stor udstrækning, mens hjørner og åbningernes sider har været sat med kvadre. Overalt er murværket imidlertid meget udbedret og ændret, hvilket ledte Uldall til den antagelse, at kvadre oprindelig har spillet en større rolle, end man umiddelbart får indtryk af. Nørlund har noteret, at vinduernes stik er udført med jernal.

Vinduer og døre. Den oprindelige apsis har antagelig haft ét vindue, sekundært anvendt i korgavlen indtil 1903 (fig. 6 og 14), mens det umiddelbart fremgår af den øvrige bygning, at der i hver af korets langvægge har været ét vindue, i hver af skibets tre; alle rundbuede og til begge sider smigede. Den indvendige bredde måles i skibet til 82,5 cm; vinduet i sydsiden er udvendig 80 cm bredt. Ved kirkens nedennævnte ombygning 1861 reduceredes skibets højde med det resultat, at de relativt højtsiddende vinduesåbninger kom i karambolage med den ved samme lejlighed tilføjede gesims.

Fra begyndelsen har kirken haft tre indgange. Foruden skibets sædvanlige to, der i dag står tilmurede (nordre siden 1861), er der i korets nordside en dør, der er genåbnet ved den nedennævnte korindretning 1903. Disse tre portaler (fig. 7-13) er ganske regulære og i store træk ens; mest vellykket proportioneret er skibets, men

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1988. - *The church seen from the south-east.*

alle er ret kraftige i helhed og detaljer. Hver indgang har to frisøjler og tympanon og hører hjemme i den store gruppe af søjleportaler.[18] Gjern kirke er den eneste af vore landkirker, der har tre søjleportaler, ligesom den er enestående ved, at alle tre overliggere er korstympana. Søjlebaserne er af den såkaldte attiske type med høje hjørneknopper[19] (fig. 12), og terningkapitælerne har regelret form (fig. 11). De tunge, firkantede kragbånd har begge steder i nord en nedre vulst (1A og B på s. 3266), i syd en skråfas. Sydportalens ene kapitæl mangler sit fordybede, halvcirkulære felt,[20] ligesom korset i samme portals *tympanon* tilsyneladende ikke modtog den endelige bearbejdning, som ses de to andre steder. Her er korsene, med Poul Nørlunds udtryk, tvestavede. Alle tre kors står på relieffets bundliste, mens toppen når det rundbuede felts øvre ramme.

I kirkens *indre* står (den delvis nysatte) koråbning, hvis tætte form er beslægtet med portalernes proportionering og størrelserne i bygningens plan. Buens bredde andrager en trediedel af triumfvæggens længde. Åbningen har skråkantsokkel, der fortsætter på murens østside; måske har noget lignende været tilfældet på vestsiden. De to kragbånd[21] er sat op i forbindelse med korindretningen efter apsidens fornyelse (jfr. fig. 15, 17 og 18).

Utvivlsomt omkring år 1500 er der i kor og skib indbygget *hvælv,* som i overensstemmelse med periodens sædvanlige fremgangsmåde hviler på vægpiller og bæres af halvstensribber. Ved manglende markering af vederlag (jfr. fig. 40)

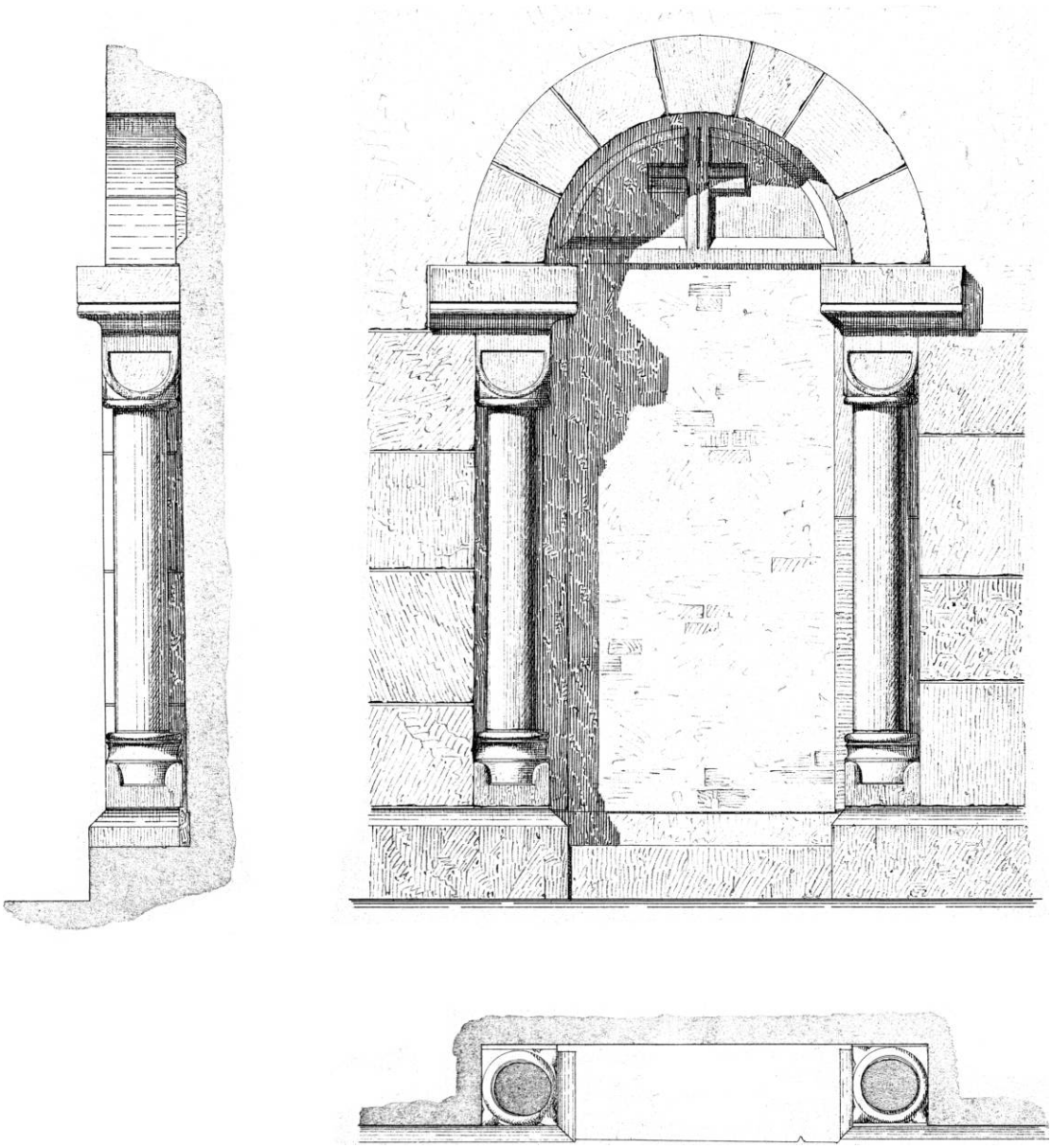

Fig. 7. Korportal 1:25. Målt og tegnet af F. Uldall 1887 (s. 3320). - *The portal of the chancel*

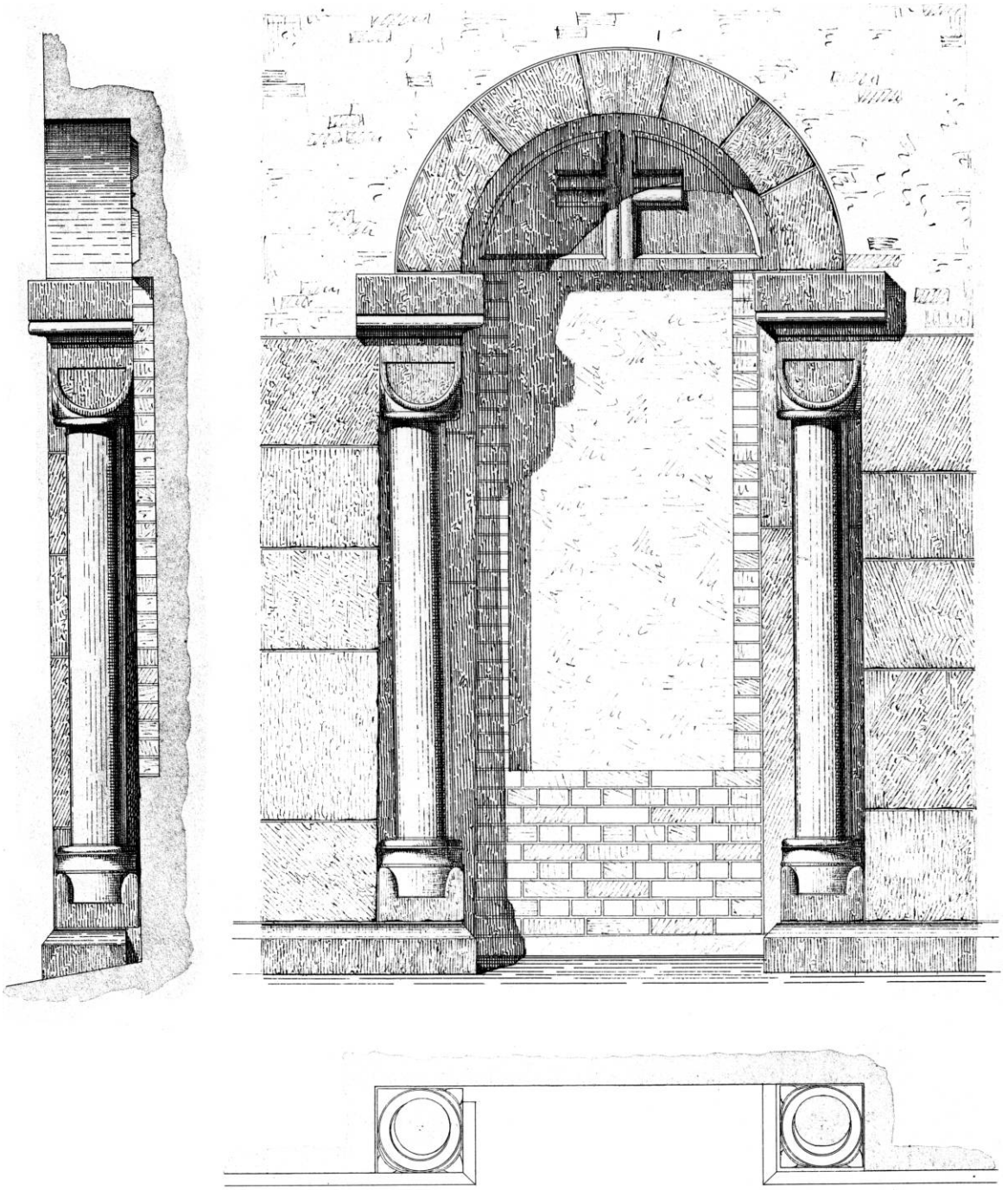

Fig. 8. Skibets nordportal 1:25. Målt og tegnet af F. Uldall 1887 (s. 3320). - *The north portal of the nave.*

Fig. 9. Skibets nordportal (s. 3320). NE fot. 1988. - *The north portal of the nave.*

Fig. 10. Sydportal (s. 3320). NE fot. 1988. - *The south portal.*

adskiller hvælvene sig imidlertid fra den type, der er mest udbredt i Århus stift. Desuden registreres i skibet, at hvert fag, der adskilles ved en usædvanlig bred gjordbue, har otte ribber, og at biribberne følges af overribber.

Udformningen af skibets østre hjørnepiller godtgør, at der her eksisterede †*sidealtre,* da hvælvarbejdet fandt sted. Det er usikkert, om de †*murkamme* eller †*tindinger,* der nævnes i perioden omkring 1730,[22] har været sat op som et led i kirkens senmiddelalderlige omdannelse.

Tårnet er i sammenhæng med skibets vestgavl rejst 1861 (jfr. nedenfor) efter tegning af Christen Kiilsgaard som et led i den modernisering, som kirkeejeren, greven på Frijsenborg, i sidste halvdel af forrige århundrede lod gennemføre på de fleste af sine kirker.[23] Ajourføringen i Gjern var blandt de første, der blev sat i værk i medfør af »hvad Lov af 19de Februar 1861 bestemmer«. Som de fleste af Kiilsgaards arbejder er tårnet i »rundbuestil« i blank mur af røde sten; det ydre akcentueres med hjørnelisener, og friser markerer etagedelinger og facadernes afslutninger. Tårnets gavle, der vender i øst og vest, krones med kreneleringslignende tinder.

Tårnrummet står i forbindelse med skibet og fungerer som forhal med indgang i nord. I denne egenskab afløste det et teglhængt, grundmuret †*våbenhus,* der 1843[9] var bygget foran skibets nordportal. Et ældre tvåbenhus, vistnok på samme sted, omtales første gang 1723,[12] da det manglede loft og brugtes til materialer.

Ved tårnets opførelse fjernedes også en †*tagrytter,* der kan have været sat op som erstatning for

Fig. 11. Østre kapitæl i skibets nordportal (s. 3320, jfr. fig. 9). KdeFL fot. 1966. - *The east capital in the north portal of the nave.*

Fig. 12. Vestre base i skibets nordportal (s. 3320, jfr. fig. 9). KdeFL fot. 1966. - *The west plinth in the north portal of the nave.*

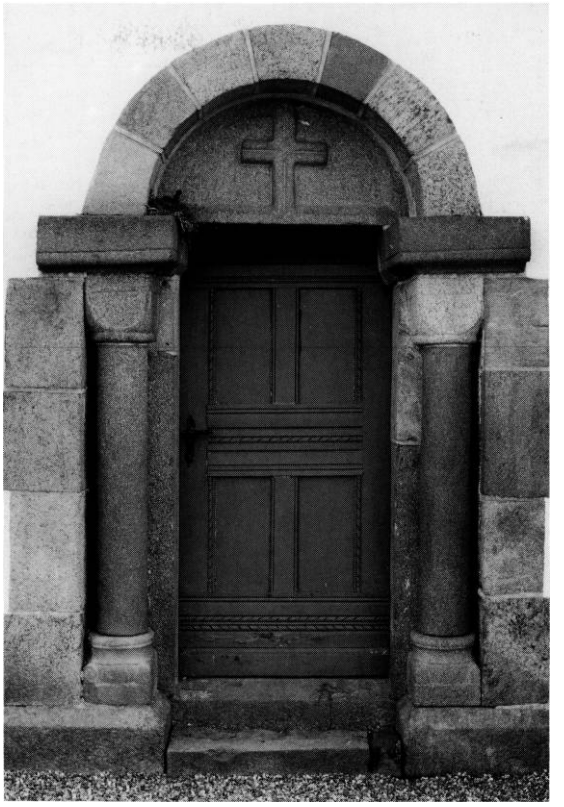
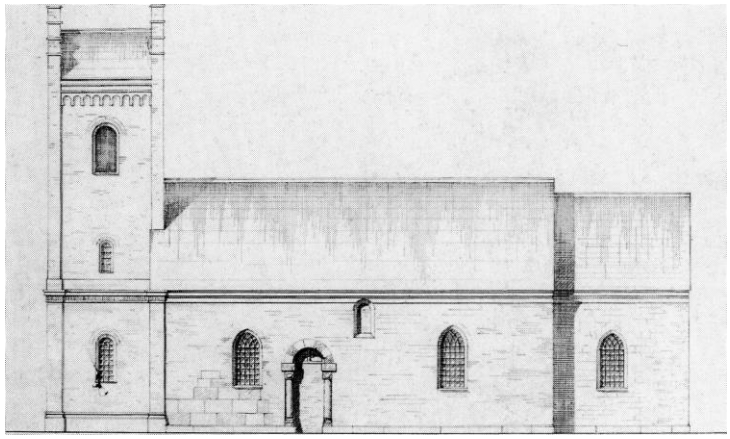

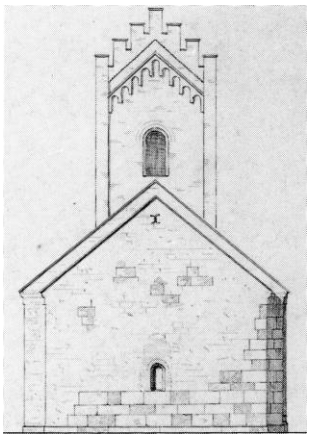
Fig. 13. Korportalen (s. 3320). NE fot. 1988. - *The portal of the chancel.*

den ovennævnte tklokkestabel. 1793[12] nævnes en rådden bjælke i »spiret«, og det fremgår 1828,[9] da tilstanden var dårlig, at rytteren var af bindingsværk.

Øvrige ændringer og vedligeholdelse efter reformationen. Den ældste omtale af kirkebygningens tilstand er fra 1616[13] og beskriver murværket som »forfalden«, dels på sydsiden, dels og navnlig i østgavlen. Omstændighederne taler for, at apsis allerede var revet ned på dette tidspunkt. Også de syn, der afholdtes i 1720rne efter kirkens indlemmelse i rytterdistriktet (s. 3317), godtgør, at murværket var dårligt og flere steder skredet ud; på denne tid eksisterede der mindst tre tagstensafdækkede †*støttepiller*. I vestgavlen sad en åbning, der gav adgang til loftet. 1736[12] gennemførtes en hovedreparation, hvorefter bygningen erklæredes i god stand.

I begyndelse af forrige århundrede indberettede sognepræsten om revner og andre skavan-

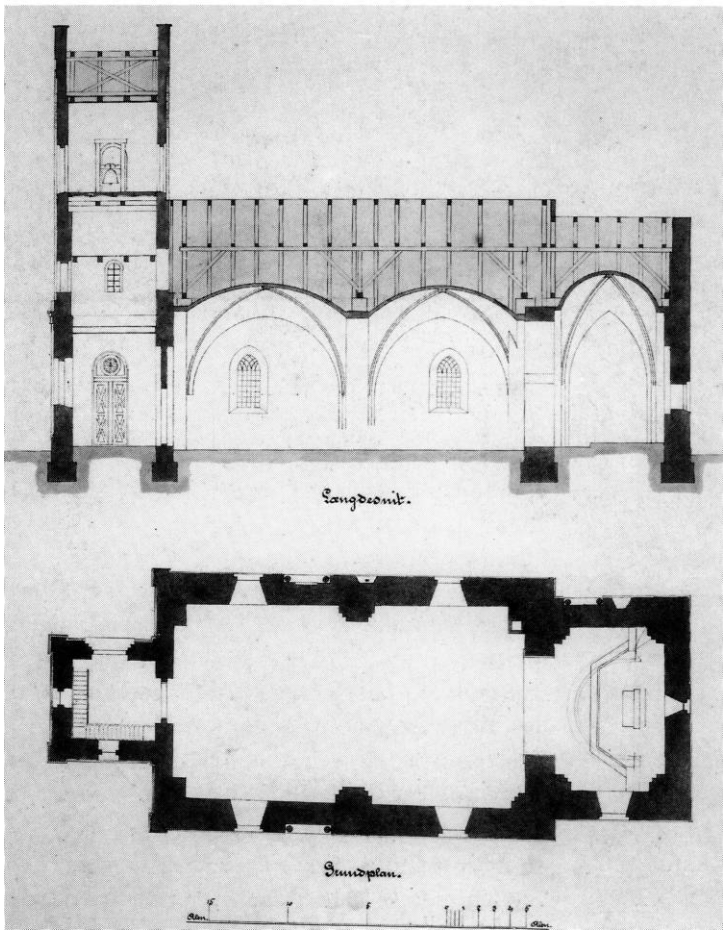

Fig. 14. Facader, længdesnit og plan 1:300. Tegnet af Carl Kiilsgaard 1890. Frijsenborg godsarkiv. - *Drawings of the church before the re-erection of the apse.*

Fig. 15. Indre mod øst. Fot. o. 1895 i Lokalhistorisk arkiv i Gjern. - *Interior to the east before the re-erection of the apse 1903 and the restoration of the chancel arch and the contemporary decoration of the vaults.*

ker, der 1807 forværredes ved stormskader; efter tagenes udbedring måtte man vente til 1816 på en nødtørftig istandsættelse af murene.[24] Først 1861 repareredes eller fjernedes de mangler og dårligdomme, der i årtier havde givet anledning til synsudsættelser og bekymring. I realiteten gennemførtes nævnte år en ombygning, hvis mest fremtrædende træk var det ovenfor omtalte tårnbyggeri (med tilhørende sløjfning af tagrytter og våbenhus med blænding af norddøren).[25] Ved samme lejlighed bragtes skibets murkroner i niveau med korets, og der etableredes gesimser i sammenhæng med den nyopførte vestgavl. Gavlens indre udformning krævede ommuring af de tilstødende hvælvkapper. Triumfmuren, som længe havde voldt vanskeligheder,[26] blev udbedret efter nedtagning af taggavlen, og skibets og korets taghældninger sænkedes kendeligt. Ved murværkets reparation i forbindelse med indsætning af nye vinduer fjernedes en del granitkvadre for at anvendes i den bro, der samtidig var under konstruktion ved Frijsenborg.

Cement og kalk på portalerne blev hugget bort 1884[9], og 1903[27] rejstes efter tegning af Carl Kiilsgaard, på fundamentet af den forlængst forsvundne forgænger, den eksisterende *apsis* af røde sten i blank mur; ved den samtidige nyindretning af koret fik triumfbuen sin nuværende form.

Fig. 16. Indre, set mod vest. NE fot. 1988. - *Interior to the west.*

I begyndelsen af 1950erne blev kirken sat i stand under ledelse af Alf Theilgaard, Hammel.

Gulvene nævnes første gang 1724,[12] da de trængte »til forbedring«. Ved istandsættelsen 1861 lagdes teglfliser, der 1903[10] afløstes af sorte og hvide fliser. Senest er gulvene udført med gule sten på fladen i fletmønster, mens der er gråmalet trægulv under bænkene.

Vinduer nævnes første gang 1848,[9] da et rundbuet blev indsat i korets sydside; nogle år efter ønskede synet de to i samme side af skibet fornyet svarende til det i koret. Som nævnt indsattes fem jernrammevinduer 1861, hvoraf skibets to nordre blændedes i 1950erne.

Tagene nævnes tidligst 1616,[13] da de skulle forskelles; 1715[12] manglede der tagsten; bly på koret omtales første gang 1726.[28] 1811[29] var en del af skibet tækket med bly; umiddelbart før 1861[11] lå der bly på koret og i øvrigt tegl. Ved ombygningen nævnte år lagdes der skifer på alle tage, hvis tagstole samtidig var blevet fornyet. Ved apsidens (gen)opførelse 1903 blev den forsynet med blytag.

Opvarmning ved kakkelovn etableredes i begyndelsen af 1880erne,[25] ligesom i de øvrige Frijsenborgkirker; 1927[11] opstilledes en kalorifer, og i 1950erne installeredes elektriske radiatorer. Elektricitet indlagt 1908-09.[10]

Kirken står i dag hvidkalket ude og inde med apsis, vestgavl og tårn samt portalerne i blank mur. Tagene er skiferhængte; alle gulve består af de ovennævnte gule sten samt træ under bænkene.

En †*kalkmalet dekoration* i kor og skib (jfr. fig. 17), lignende egnens sengotiske ornamentik på ribber og buer, blev 1903 udført af maleren P. Rahbek.[27] Atter overkalket efter 1925.

Fig. 17. Indre, set mod øst. Ældre fot. i NM2. - *Interior to the east.*

INVENTAR

Oversigt. Kirken har bevaret en stor del af sit ældre inventar, hvoraf den romanske døbefont som sædvanlig er det ældste stykke. Altertavlen fra 1600rnes første tiår er ligesom tavlen i Linå leveret af Jesper maler fra nævnte lokalitet. Fra samme tid stammer både prædikestolen og alterstagerne, der er skænket af en lokal dommer med bopæl i Gjern. Fra et ældre stolesæt resterer nogle gavle med årstal 1655 og ejerinitialer, dog delvis fornyet ved en hovedrestaurering 1861-63. Både ved denne lejlighed og ved en gennemgribende istandsættelse af inventaret 1894-95 har Frijsenborgs faste håndværkere under arkitekterne Christen og Carl Kiilsgaards ledelse foretaget ændringer og fornyelser efter et mønster kendt fra de øvrige Frijsenborgkirker.[23]

Alterbord, 1894, træskåret i nybarok, udført af snedker P. Pedersen, Hedehusene i nabosognet Søby.[10] Fyldingspanel flankeret af halspilastre med fladsnitsbeslagværk. I bordets bagside indsat skabe. Malet brunlilla med sort frise og fyldinger samt stafferet med rødt, grønt og guld. - Et muret(?) †alterbord er måske blevet fjernet 1854[9] i forbindelse med synets ønske om en tilbageflytning af alteret til endevæggen, fordi pladsen mellem alteret og knæfaldet da forekom for snæver.

†*Sidealterbord,* se s. 3324.

†*Alterklæder.* 1689[30] omtales et gammelt klæde af »fillimut«, dvs. brungul damask. Inventariet 1766/67[31] nævner et rødt plysalterklæde. 1861 havde Schou i Hammel leveret et nyt klæde, der 1885 blev erstattet af et andet syet af Sofia Landmark.[10]

Altertavlen (fig. 19), fra o. 1610-20, tilskrevet Jesper maler i Linå,[32] svarer ganske til tavlen (s. 3282) i denne landsby. Afvigelserne er få: storsøjlerne har blot vulstkapitæler, de kartoucheformede topvingers beslagværk omslutter en

Fig. 18. Indre, set mod øst. NE fot. 1988. - *Interior to the east.*

trekvartroset, og storvingernes beslagværk og frugter er beskednere og lidt anderledes. Postamentfremspringenes diademhoveder (fig. 20) er mere overensstemmende med hovederne på prædikestolen (s. 3288) i Linå. Frisefremspringenes englehoveder skiller sig ud fra de øvrige ved hovedklædets »kraveform« og vingernes anbringelse i trekant over hovedet. - Nyere tilføjelser, i fyr, er konsollerne med pyramider over fremspringene på både stor- og topgesims.

1913 restaurerede P. Rahbek[33] tavlen, hvis hovedfarver måske blev rekonstrueret efter fundne spor, da alle oprindelige farver, på kridtgrund,[34] 1894 var blevet afrenset af snedker P. Pedersen.[10] Stafferingen omfatter nu brunlilla på søjleprydbælter og som bund for vingernes gyldne og rødbrune beslagværk, med grønne detaljer. Søjleskafterne er gråhvide; engle- og diademhoveder har naturlig ansigtsfarve, vingerne er gyldne og dragterne forskelligtfarvede. Ved restaureringen[35] fik tavlen nye, gyldne indskrifter på sort bund, i midtfeltet (med fraktur) indstiftelsesordene til nadveren: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat« etc., i frisen (versaler): »Gloria in altissimis deo« og i postamentfeltet: »Oc vi saa hans Herlighed« etc. Topfeltets *maleri,* på træ, den opstandne Kristus med sejrsfanen,[36] er muligvis blevet udbedret ved samme lejlighed. I forbindelse med tavlens farveafrensning 1894 restaurerede V. Stender, Århus, »et billede«,[37] enten det ovennævnte eller altertavlens daværende midtfelts*maleri* fra 1800rnes midte. Dette er en kopi

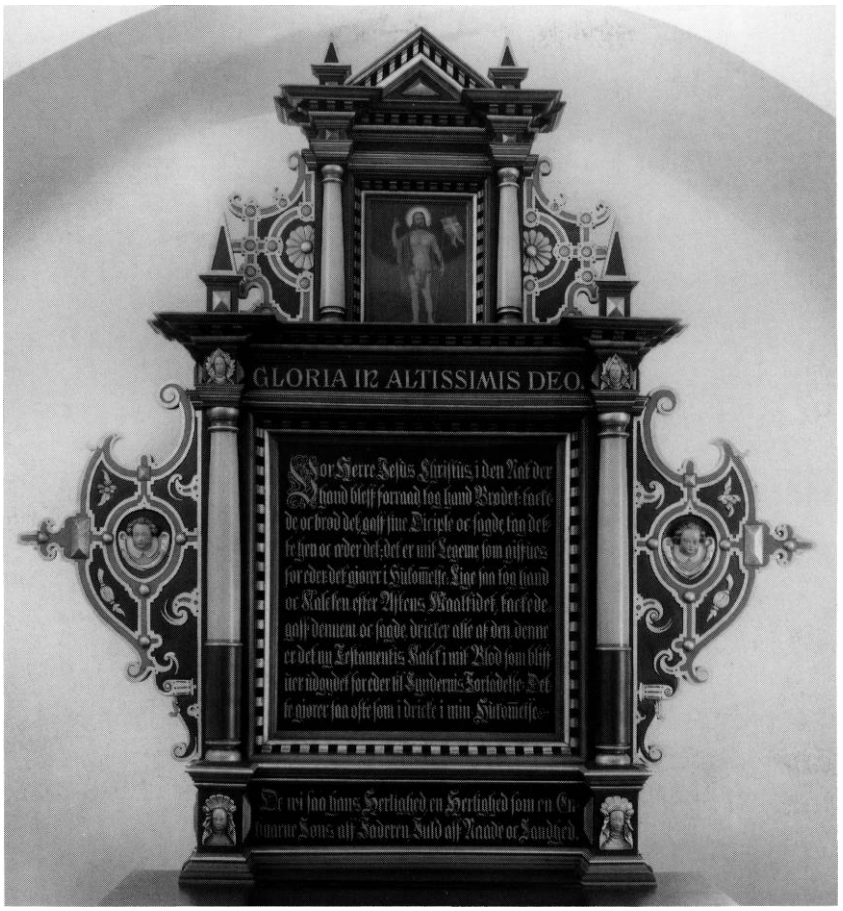

Fig. 19. Altertavle fra o. 1610-20, tilskrevet Jesper maler i Linå (s. 3329). NE fot. 1988. - *Altar-piece c. 1610-20, ascribed to Jesper the painter of Linå.*

efter Carlo Dolci, Kristus i Emmaus,[38] udført i olie på lærred, 95,5x76,5 cm. Kristus, i blå kappe over hvid kjortel, ses brydende brødet; på det hviddugede bord en sølvdisk og en gylden kalk. 1913 fjernedes maleriet fra tavlen; nu ophængt i profileret fyrretræsramme i blændingen til skibets norddør.

Altersølv. 1) *Alterkalk* og *disk,* 1985, udført af Allan Scharff, København. 2) *Alterkalk* (fig. 21), 1694, udført af Lauritz Christensen Wild, Århus; bægeret fornyet i 1800rnes sidste halvdel. Den 23,8 cm høje kalk, der ganske svarer til den i annekskirken Skannerup fra 1693 (s. 3357), har sekstunget fodplade og tilsvarende, barokprofileret fod, der i tungesammenstøddene er smykket med et drevet akantusblad. Skaftleddene er sekskantede og ledsaget af profilstave. Den forholdsvis lille, skivemidtdelte knop har seks tunger både på over- og undersiden, og over disse ligger yderligere småtunger, de øvre med graverede versaler: »Iehsvs«, på skraveret bund. På fodpladen mesterstemplet (Bøje 1982, 2, nr. 5854). Det høje, fornyede bæger har foroven en graveret indskrift med skriveskrift: »Anno 1694. - Giern Kierckis Kalck og Disk«, formodentlig gentaget fra det tidligere tbæger. Ved fornyelsen er desuden tilføjet forskellige graverede og punslede dekorationer, spinkle bladranker ved indskriften samt forneden en bladdekoration med netværksovaler med indprikkede småkors. *Disken* er nyere, 14,2 cm i tvm., med graveret indvielseskors på fanen. -

Fig. 20. Detalje fra altertavlen, jfr. fig. 19 (s. 3330). NE fot. 1988. - *Detail of the altar-piece, cf. fig. 19.*

i Altersæt af tin, omtalt i inventarierne 1681/82[14] og 1689.[30]

†*Oblatæsker*. 1) Af sølv, fælles med Skanderup, nævnt 1739/40[39] og 1766/67.[31] 2) Af porcelæn, omtalt 1921.[11]

Sygesæt, 1882, købt hos guldsmed J. P. Sørensen, Århus,[10] i alt 12 cm højt. Kalkens runde fod er med 14 tunger drevet op mod den lille knop, smykket af slyngbånd. På bægeret og vingemmet heri er graveret et kors med trekløverformede korsarmsender. Disken, 8,5 cm i tvm., bærer cirkelflettekors og på undersiden Københavns bystempel (18)82, Simon Groths guardeinmærke samt mesterstemplet, et knækket S. I ruskindsbeklædt etui med messinghasper.

†*Alterkander*. 1) Af violet glas, anskaffet 1844.[9] 2) Af porcelæn, nævnt 1921.[11]

Vinskummeske, 1898, med mesterstempel: R. Jensen, Københavns bymærke (18)98 og Simon Groths guardeinstempel.

Alterstager (fig. 22), skænket 1609, af messing, 28 cm høje. De har kraftigprofileret fod med midtvulst og skaft bestående af fladtrykte kugle-

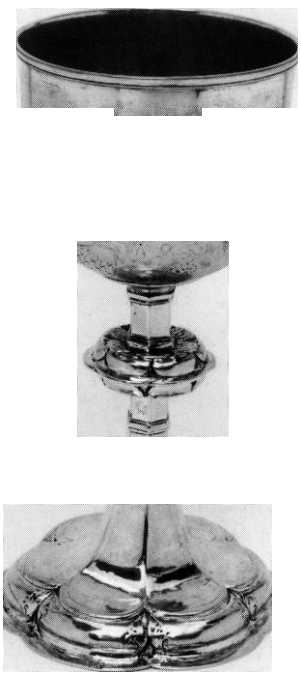

Fig. 21. Alterkalk udført 1694 af L. C. Wild, Århus (s. 3331). NE fot. 1985. - *Chalice, made 1694 by L. C. Wild, Århus.*

Fig. 22. Alterstage, skænket 1609 (s. 3332). NE fot. 1988. - *Altar candlestick, donated 1609.*

Fig. 23. *Dåbskande nr. 2 af tin, fra 1700rnes slutning. Nu i Silkeborg museum (s. 3335). - Silkeborg museum fot. 1989. - *Baptismal ewer no. 2 pf pewter, from the close of the 18th. century. Now in Silkeborg mu-*

og balusterled adskilt af skive. I den ret dybe lyseskål ses indvendig to modstillede nitter, muligvis til fæstnelse af en messingplade ved den ret høje lysetorn. På kugleleddet er graveret giverindskriften, med versaler. På den ene stage: »Anno 1609 den 22 december gaf Hendrick Meier Lønborig denne livs [våben]/stage till Giern kircke och till Gvds ere«. Den anden stage har tilsvarende indskrift, men med hustruens navn »Mergrete Hans daater af Hamborig« og med et par bogstavvarianter, »oc« og »til Gvds ære«. De to symmetriske bomærkeskjolde ved indskriften er ens. Giveren var dommer i Tvilum birk i Silkeborg len og havde bolig i Gjern sogn.[40]

Syvarmet *lysestage,* med graveret indskrift: Ane Bothilde Brorsen, f. Nielsen paa Skylvadgaard i Jernved Sogn 2/11 1843, død 6/3 1931 i Gjern Præstegaard. På alterbordet.

†*Messehagler.* I 1680erne[14] fandtes en hagel af rød og grøn »blommet kaf« (blomstret uldplys eller fløjl). Inventariet 1766/67[31] nævner blot en fløjlshagel. 1852[9] anskaffedes en ny.

Alterskranke, 1895, udført af snedker F. Hegaard, Hammel,[10] efter Frijsenborg-arkitekten Carl Kiilsgaards sædvanlige model (jfr. Lyngå s. 1777). Femsidet, med udsavede balustre under profileret håndliste, mod alteret afsluttet af polygonal pille, nu uden topkugle. Stafferet som alterbordet.

†*Alterskranke.* 1803[12] ønskedes »tralværket« (gitter- eller balusterværket) om alteret repareret.

Døbefont (fig. 24), romansk, af granit, foden af finkornet grå og svagt rødlig, kummen af en grovere, brungrå granit og med en del sorte korn; ialt ca. 85 cm høj. Ifølge Mackeprang (Døbefonte s. 338 f.) tilhører den en særgruppe sammen med de beslægtede fonte i Tvilum (Gjern hrd.) og Vejerslev (Houlbjerg hrd.). Den store, velhuggede kumme, ca. 77 cm i tvm., har i bunden to huller, henholdsvis 3,5 og 2,5 cm i tvm., men kun det sidstnævnte er også boret gennem foden til afløb. Kummen har ved mundingsran-

Fig. 24. Romansk døbefont (s. 3333). NE fot. 1988. *Romanesque font.*

Fig. 25. Dåbsfad nr. 1, o. 1550-75, sydtysk arbejde af messing (s. 3334). NE fot. 1988. - *Brass baptismal dish no.l, c. 1550-75, of South German workmanship.*

den en spinkel tovstav, der på oversiden har en lille, nyere fordybning, muligvis til fæstnelse af et låg. Herunder er hugget en frise med en ringkæde,[41] hvis enkelte ringled omslutter en hjerteformet figur. På korpus er rundbuede arkader med spinkle stave som kapitæler og på søjlernes nedre del. Selve felterne er svagt udhvælvede. Lavt, glat skaftled, dårligt proportioneret til den større fods øvre rundstav. Foden, af form som en omvendt terningkapitæl, har rundstave til markering af sidernes rundbuefelter og på hjørnerne kraftige rundstave med lige afhugget overside. - Afrenset 1890 og 1895.[10] Tidligere opstillet i koret øst for korbuen, nu i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfade. 1) (Fig. 25), o. 1550-75, sydtysk arbejde i drevet messing, 43 cm i tvm. I bunden en fremstilling af Syndefaldet omkredset af en nu udpudset minuskelindskrift. På den ret brede fane er stemplede ornamenter, yderst en slags lilje, inderst en femtakket stjerne. Nær fanens indre kant ses to næsten forsvundne graverede, symmetriske renæssanceskjolde, antagelig for fadets tidligere, rimeligvis verdslige ejere. På fanens underside er graveret »M. B«, formentlig et senere ejermærke. - I inventariet 1724[12] bemærkes, at »dåben fattes et bækken«, da den »ikke er gjort til at holde vand« (jfr. fontens afløbshul). Heller ikke de øvrige inventarier omtaler messingfadet, der antagelig først er erhvervet af kirken i ny tid.

2) (Fig. 27), rimeligvis skænket 1727,[42] af tin, udført af kandestøberen Rasmus Michelsen Kragh, Århus. Det store fad, 76,5 cm i tvm., der dækker hele fontens overside, har en 19 cm bred, let hvælvet fane, men nu kun en 5,5 cm bred rest af den oprindelige, nu udskårne fordybning, beregnet til anbringelse af messingfadet, nr. 1. Fanen er dekoreret med 16 smalt hjer-

Fig. 26a-b. Dåbsfad nr. 2, af tin, rimeligvis skænket 1727, jfr. fig. 27. a. Givernes initialer og årstal på fanen. b. Krontinstempel 1723 for Rasmus Michelsen Kragh, Århus. (s. 3335). NE fot. 1988. - *Baptismal dish no. 2, of pewter, probably donated 1727, cf.fxg.27. Pewter mark 1723 for Rasmus Michelsen Kragh, Århus, b. The initials of the donors and date on the rim.*

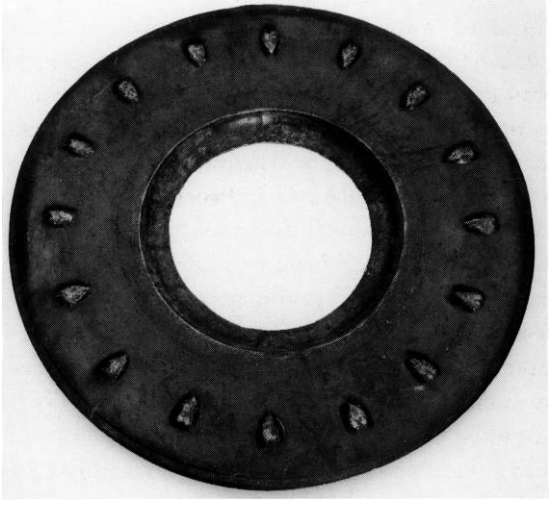

Fig. 27. Dåbsfad nr. 2, af tin, rimeligvis skænket 1727, udført af Rasmus Michelsen Kragh, Århus. Midtskålen udskåret (s. 3334). NE fot. 1988. - *Baptismal dish no. 2, of pewter, probably donated 1727, made by Rasmus Michelsen Kragh, Århus. Centre removed.*

teformede bukler samt nogle inddrejede linier ved inder- og yderkant. Her ses også giverparrets graverede initialer »MMS« og »KSD« omgivet af en bladkrans og flankeret af årstallet »17 - 27« (fig. 26a). Modstillet denne ses kandestøberens stempel for krontin, »RMK 1723«[43] (fig. 26b).

Dåbskander. 1) Skænket 1944, af messing, 37 cm høj incl. hjulkorset på låget. *2) (Fig. 23), 1700rnes slutning, af tin, ca. 21 cm høj, cylinderformet, med bred tud og bøjleformet hank. Lille knop på det profilerede låg. I Silkeborg museum (inv. nr. 156/1967).

Prædikestol (fig. 28), fra 1600rnes første fjerdedel, måske af samme mester som altertavlen her og den delvis beslægtede prædikestol i Linå (s. 3288). Den har fire tredelte fag, hvis frise-, storfelt- og postamentfyldinger alle er indrammet af profilerede tandsnit, et dominerende, dekorativt motiv, der tillige er anvendt ved hovedparten af de vandrette profilled. De forsænkede storfelter[44] flankeres af glatte søjler, med ringkapitæler og baser, foranstillet rammeværk med profileret midtparti. De ret høje frise- og postamentfremspring har profillisteindrammede fyldinger på alle sider, frisens tillige smykket med skårne englehoveder (fig. 29), udført efter andet forlæg og af anden hånd end altertavlens. Der er dog kun bevaret spor efter hovedet på feltet nærmest sydvæggen, hvor et nyere tilslutningsbræt danner lukke mod væggen. - Den kraftige bærestolpe er udført 1894 af snedker P. Pedersen,[10] der sandsynligvis i forbindelse med en reparation af stolen også har tilføjet opgangspanelet, af eg, i renæssancestil svarende til denne.

Den sekskantede himmel er oprindelig, men er formodentlig blevet en del ændret ved reparationer 1833[9] og 1894.[10] Den har glat, gennemløbende frise med tandsnitprydet gesims, hvorover enkle trekanttopstykker kronet af bossesmykket konsol med drejet topkugle og på de skrå sider udsavede bøjlevolutter. Også de lave hængestykker er udsavede, rimeligvis tilføjet 1833,[9] da der manglede »en gesimsliste under himlen«. På himlens underside findes ligesom på Linå-himlen et sekskantet felt, dannet af profillister, indrammende en ret flad, skåret dob-

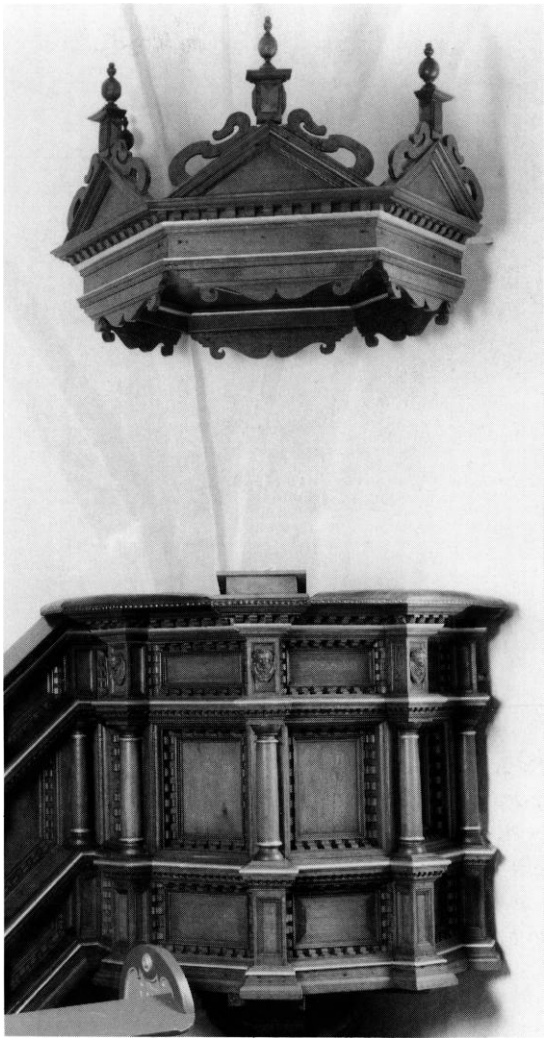

Fig.28. Prædikestol fra 1600-25 (s. 3335). NE fot. 1988. - *The pulpit, c. 1600-25.*

Fig. 29. Englehoved fra prædikestolen, jfr. fig. 28 (s. 3335). NE fot. 1988. - *Angel's head on the pulpit.*

Fig. 30. Præsterækketavle nr. 1, 1734 (s. 3337). NE fot. 1988. - *Board listing incumbents, 1734.*

Fig. 31. Epitaf nr. 2, 1694, over to brødre R. og C. Hansen (s. 3342). NE fot. 1988. - *Memorial tablet 1694.*

beltroset. Siden 1894,[10] da snedker Pedersen afrensede stol og himmel for maling og herefter bonede dem, fremtræder de med egetræets farve, ferniseret og stafferet med lidt guld. Opstillet i skibets sydøstre hjørne med opgang langs triumfvæggen og som sædvanligt for lysets skyld nær vinduet. 1723[12] var dette i stykker, så præsten hele vinteren ikke kunne »betræde« prædikestolen, men måtte stå i »brixdøren« (o: kor(gitter)døren).

Stolestader, 1655, ændret og delvis fornyet 1861. De oprindelige gavle, af fyr, har profilerede fyldinger og i det plane felt herover et indskåret Jesumonogram. Under dette er der i sydsidens gavle nr. 5 og 6 fra vest (fig. 32) skåret henholdsvis »1655« og »NGS«, i nordsidens nr. 6 og 7 fra vest »1655« og »BCD«, formodentlig stadernes daværende besiddere, en gårdmand og hans kone. Ryglænene, af forskellig alder, har enkle, profilerede fyldinger.

I forbindelse med hovedrestaureringen 1861[10] forandredes 26 stole (med nye ende- og rygstykker). Ændringen bestod i fjernelse af de oprindelige døre, [45] afskæring af topstykker og gavlenes indfatning med rundbuede rammer, foroven med udtungning og smykket med drejet roset.[46] 1895[10] anbragtes 27 hjælpeben under sæderne. 1894[9] maledes stolene med egefarve. De har nu rødbrune rammer om grå fyldinger, med gyldne profilrammer, indskrifter og rosetter. Tre †*bænke,* (jfr. fig. 17) udført 1887 af snedker Wørtz, var anbragt i skibets midtgang.

Armstol (fig. 33) til præsten, o. 1862,[9] den sædvanlige »Frijsenborg-type« med svungne armlæn og skindbetrukket sæde og ryglæn, sidstnævnte ledsaget af snostave og med bladkranset kopstykke smykket med Frijisenborgs reliefskårne våben. Nu brunferniseret, ved en istandsættelse 1895[10] (genop)malet med de heraldiske farver på våbenet. Anbragt bag altertavlen, hvor der også står et lille, nyere *træbord.*[47]

To *pengebøsser,*[48] af messing, med graveret versalindskrift: »Til de fattige M.K.J.V.F. (kirkeejeren) 1897«; leveret af A. Wilson, Århus.[10] Anbragt på trækonsoller på hver side af indgangen i vest. †*Tavlepung* nævnt 1766/67.[31] 1885[10] anskaffedes en ny.

Fig. 32. Stolestader med initialer og årstal 1655 (s. 3336). NE fot. 1988. - *Pews with initials and date 1655.*

Vestpulpitur, 1898, udført af N. Rasmussen;[10] enkelt fyldingspanel med glatte pilastre; det støttes ved vestvæggen af murede konsoller og ved midtgangen af polygonale træstolper. Trappeopgang fra tårnrummet. Stafferet som stoleværket, oprindelig egetræsmalet.[10]

Orgel, 1988, med syv stemmer, ét manual og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Mixtur II-III. Pedal: Subbas 16'. Herudover er der sat plads af til et svelleværk med fire stemmer. Facade fra nedennævnte torgel 1898, af standardtype fra Fr. Nielsens orgelbyggeri, genanvendt i forhøjet og omdannet skikkelse efter tegninger af Jens Vilhelmsen. De oprindelige attrappiber af sølvbronzeret træ er erstattet med klingende piber af tinlegering. På vestpulpituret, †*Orgel,* 1898, med fire stemmer, bygget af Frederik Nielsen, Århus; senere omdisponeret og udvidet. Oprindelig disposition: Manual: Bordun 16 Fod, Principal 8 Fod, Gedakt 8 Fod, Octav 4 Fod. Efter den seneste ombygning var dispositionen: Bordun 16 Fod, Principal 8 Fod, Salicional 8 Fod (Emil Nielsen 1936), Octav 4 Fod, Oktav 2' (tilbygget 1961 af Jydsk Orgelbyggeri). Mekanisk aktion, sløjfevindlade. På samtidigt vestpulpitur, med spillebord i orgelhusets sydside. Orglet egetræsmaledes 1898.[49]

Tre *salmenummertavler,* 1902-03,[10] Frijsenborgkirkernes vanlige,[50] rundbuede, med skåret kors i topfeltet samt indskudsbrikker med numre. Tavlerne er ferniserede, indskrift og tal hvidmalede, på sort bund, korskonturerne gyldne, †*Salmenummertavler.* 1849[51] anskaffedes to, udført af snedker Erhard Lassen, Farre, 1873[10] én.

Præsterækketavler. 1) (Fig. 30), 1743, af træ, 116x82 cm, med tagformet gavl og profileret ramme. Under en bladdekoration står indskriften, med kursiv, optegnet med fyldige oplysninger især om daværende sognepræst Peder

Fig. 33. Præstens armstol, o. 1862, med Frijsenborgs våben (s. 3336). NE fot. 1988. - *The vicar's chair c. 1862, with the Frijsenborg coats of arms.*

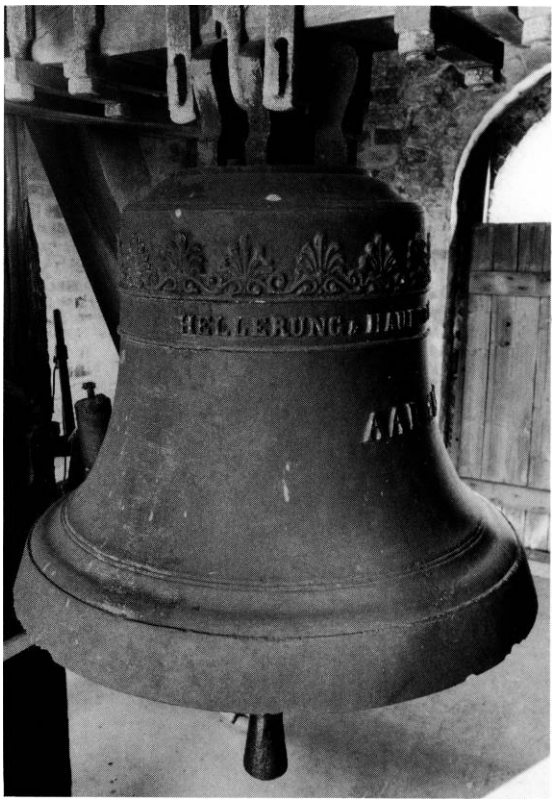

Fig. 34. Klokke, støbt 1877 af Hellerung & Hauberg, Kbhvn. (s. 3338). NE fot. 1988. - *The bell, cast 1877 by Hellerung & Hauberg, Copenhagen.*

Hansen Fabich, »Som blev voceret af Velbr. Frue Anne Fischer H. Assessor Peder Liernes til Farregaard d. 21. Sept. 1723. Confirmeret af Kong Friderick den 4de d. 26. Nobr.(!) sam(m)e Aar og ordineret af Biskop Doet. Johan Ocksen udi Aarhuus d. 31. Martii 1724. Lever nu udi sit 51de Aar Gud ved hvor mange Aarene skal blive herefter d. 19. April 1743.«[52] Bladornament, indskrift og rammeprofiler forgyldt. Restaureret 1890.[10] Ophængt på nordvæggen i skibets vestfag.

2) 1890, udført af snedker Wørtz,[10] svarende til nr. 1, med fortsættelse af navnene; ophængt ved siden af denne.

†*Kirkestævnetavle* nævnt 1895.[10]

Lysekroner. 1) 1872, af messing, med 2x8 lysearme og foroven en krans af otte refleksblomster. Den store hængekugle har graveret versalindskrift: »Skænket Gjern kirke 1872 af murmester Peter Chr. Kiilsgaard og hustru Mette født Jensdatter, boende paa Peterslyst« (jfr. gravsten nr. 4). Ophængt i skibets vestfag. 2) »Skænket Gern Kirke i Taknemmelighed for Eriks Redning 30. Juli 1933.« Af messing, med 3x6 lysearme. I skibets østfag. 3) Nyere, af messing, med seks lysearme. I koret.

†*Kirkeskib* omtalt 1684 som hængende i en kæde midt i kirken.

†*Ligbåre,* nævnt 1681/82,[14] trængte 1700 til at forbedres. 1723 beklagede sognemændene sig over, at båren var så dårlig, at den ikke kunne bruges til at føre deres døde til kirke med.[12]

Tårnur, 1964,[53] leveret af Axel E. Frost, urmager og tårnursfabrikant i Bogense. Værket opstillet i tårnets næstøverste stokværk, urskive i tårnets nordside.

Klokke (fig. 34), 1877, støbt af »Hellerung & Hauberg, København.« Skriftbånd, med versaler, omkring halsen, herover palmetfrise. Midt på klokkelegemet årstallet. Omhængt 1953 i ny slyngebom og med ny jernknebel. Samtidig kimehammer. †*Klokker.* Ved klokkeskatten 1528/29 afgav kirken en klokke, der med »al jernfang« (ophænget) vejede 3 skippund og 2 lispund. I 1680ernes inventarier[14] nævnes kun én klokke, der hang i et »træværk«[30] på kirkegården (jfr. †klokkestabel, s. 3319). Da klokken 1876[9] var revnet, omstøbtes den det følgende år.[54]

Klokkestol, nyere, af eg, til én klokke; forhøjet og afstivet med jern 1953.

GRAVMINDER

Epitafier. 1) (Fig. 35), billedskærerarbejde med portrætmaleri, ifølge malet indskrift bekostet 1639 af provst Rasmus Christensen og hustru, Bodil Pedersdatter, til minde om deres to børn samt hendes første mand, Niels Mikkelsen (jfr. gravsten nr. 1).

Det velproportionerede epitaf, af eg, er opbygget som en altertavle i senrenæssance sært forsinket i forhold til det angivne årstal. Det kvadratiske storfelt, i æggestavsramme, flankeres af glatte felter med foranstående korintiske

Fig. 35. Epitaf opsat 1639 af provst Rasmus Christensen og hustru Bodil Pedersdatter over deres to børn og hendes 1. mand (s. 3338). NE fot. 1988. - *Wall monument no. 1, put up in 1639, by the rural dean Rasmus Christensen and his wife Bodil Pedersdatter, to commemorate their two children and her former husband.*

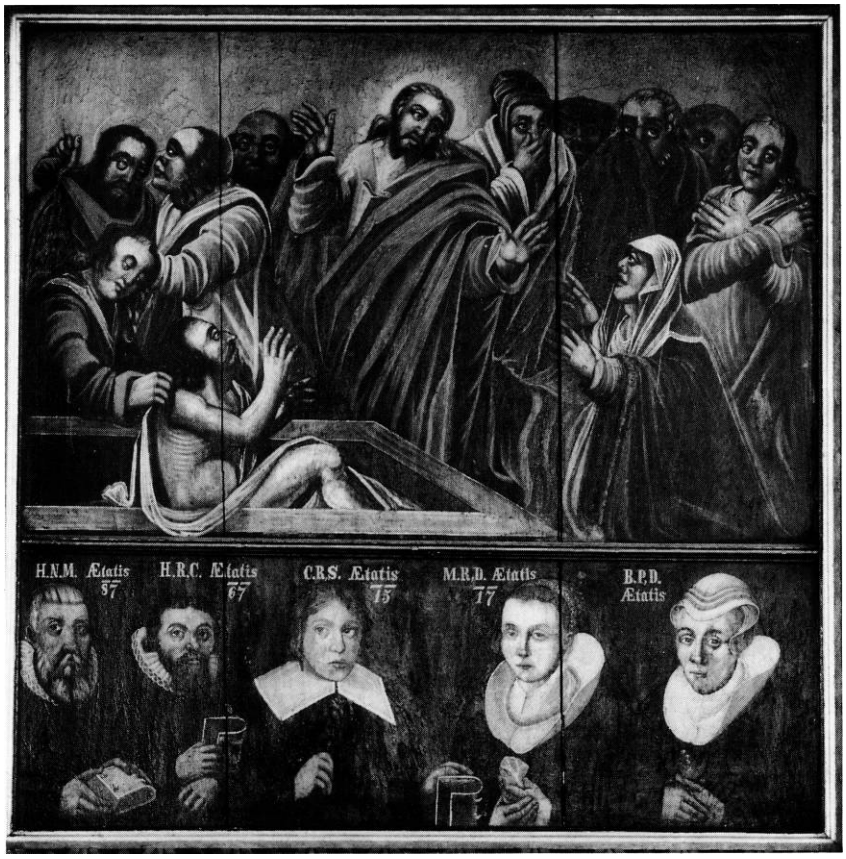

Fig. 36. Maleri fra epitaf nr. 1, 1639, jfr. fig. 35. Lazarus' opvækkelse over familieportrætter (s. 3341). NE fot. 1988. - *Painting from wall monument 1639, cf. fig. 35. The Raising of Lazarus over portraits of the family.*

søjler med beslagværksprydbælter. Også postament- og gesimsbjælke har enkelt beslagværk skåret i fladsnit, begge med volutbøjler smykket med diadem- og løvehoved, henholdsvis over og under søjlerne. Det rektangulære topstykke, ligeledes i æggestavsramme, flankeres af kvindelige, påklædte hermer, med armene lagt hen foran livet og ansigterne vendt mod hinanden; bag hovederne volutkapitæler. På hermeskafterne er ophængt draperi med kvast. Stor- og topvinger er kartoucheformede og har kraftigt rulleværk. Storvingernes løber foroven ud i rovfuglehoved og har midtpå dukatmønsterindrammet oval om stærkt fremspringende englehoved, seende ind mod tavlen. Topvingerne har halvcirkelfelt med skåret fantasimaske i profil, yderst forneden konsol med knoppet kugle. En topkartouche omslutter et ovalfelt, der krones af konsol, hvorpå en stående, nøgen figur, antagelig Jesusbarnet, der støtter sig til en stav og holder en ubestemmelig genstand (blad?) i hånden. Yderst på topgesimsen står hankevaser med store, fligede blade strittende ud til alle fire sider. Hængestykket, prydet med fantasimaske, har til siderne bladvolutter, nederst rulleværk med klokkeled.[55]

Epitafiet står med en broget staffering, der antagelig i hovedsagen stammer fra en restaurering 1890 ved maler J. C. Frederiksen, Hammel.[37] Søjleskafter og storvingernes bund er gråhvidt marmoreret, postamentbjælke og krongesims blå, konturer og ornamenter røde og gule, samt guld på detaljer. Figurernes karnation lys, topfiguren nærmest hvid. Indskrifterne, der knytter sig til de to malerier, står med hvidlig fraktur på sort bund. I topfeltet: »Ihs«, i top-

stykkets frise: »Jeg er opstandelsen ... Johanis xi. cap.« I kronfrisen, i to spalter: »Herre som Latzarum din Kierre Wen / Fra Døden Kalde thill Liff Igjen / / Paa Dommedag Opweck och mig,/ Att Jeg dig Prisser Ewindelig.« I postamentbjælkens ovalfelt: »Salige Erre de Døde som dø hen udi HERREN / Thi de Huiler aff deris Arbeide. Joha: ob: 14« (Joh. åb. 14,13). I postamentfrisen: »Anno 1620 Dend 20. Augus. Døde H. Niels Mickelsøn Sognepræst thill / Giern och Schanderup K. (o: kirker) Bodel Pedersdatter forige(!) Hosbonde.« - I hængestykket: »Anno 1639 Haffuer H. Rasmus Christensøn I Giern, Prowist i Giern herrit med sin Kierre Hustru, Bodil pedersdatter Ladet denne Epithaphium Bekoste Gudshuss thill Æhrre Dennom och deris Kierre Børn Christen Rasmusøn och Maren Rasmus datter thil En Christen Ihukommelse Epter deriss Død och Bortgang aff denne Elendige Verden.«

Malerierne er udført i olie på træ. I topfeltet Opstandelsen: en hvidlig Kristusskikkelse, med gul glorie, rød kappe og gråligt lændeklæde, træder med sin sejrsfane frem på kanten af den åbne grav. Tre skræmte soldater ses. I forgrunden til venstre er den ene på vej væk, mens han ser sig tilbage over skulderen, til højre gemmer en rustningsklædt sit hoved bag armene, og en tredie tager sig til hjelmen. Under baggrundens grå skyer ses Jerusalems huse og tårne.

Storfeltets maleri (fig. 36), 83 cmx83 cm, er ved en tværliste delt i et øvre felt med en religiøs fremstilling: Lazarus' opvækkelse, og en nedre med en verdslig: brystbilleder af de i indskrifterne omtalte fem familiemedlemmer. Det religiøse motiv er malet i dæmpede grå og blå toner, med en liggrå Lazarusskikkelse i kontrast til Jesu røde kappe. En gulklædt person i venstre side vender sig væk, mens en anden bag den knælende moder slår armene over kors; bagved holder flere sig for næsen for at undgå liglugten.

I familiebilledet er de sortklædte personer, med hvide kraver, opstillet på række og over hovederne betegnet med deres respektive initialer og alder: »Ætatis«. I midten ses de to børn, drengen »C.R.S.« (Christen Æasmusøn) »15« (år gl.), med bog, og søsteren »M.R.D.« (Maren

Fig. 37. Gravsten nr. 2, fra 1600rnes begyndelse, over ukendt; sekundær indskrift 1798 (s. 3343). NE fot. 1988. - *Tombstone no. 2, from the beginning of the 17th century; secondary inscription 1798.*

Æasmusdatter) »17« (år), med fletninger bundet op om hovedet, stivet, opstående krave og lommetørklæde i hænderne. Dominerende i billedets højre side er »B.P.D.« (Bodil Pedersdatter), hvis alder ikke er angivet. Hun bærer konehue og holder en blomst i hænderne. I maleriets venstre side hendes to mænd, begge sognepræster, med pibekrave og hver holdende en bog. Nærmest drengen hans far »H.R.C.« *(Hi.* Rasmus Christensøn) »67« (år gl.),[56] bagved hans forgænger i både embede og ægteskab »H.N.M.« (Hr. Niels Mickelsøn) »87« (år), med hvidt hår

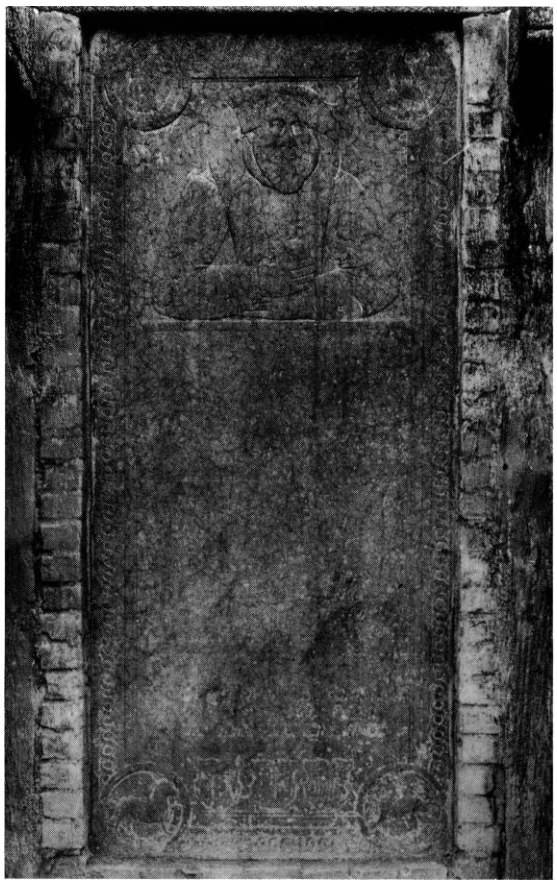

Fig. 38. Gravsten nr. 1, o. 1602, over sognets præst Niels Mikkelsen og hans to hustruer, den første død 1602 (s. 3342). Ældre fot. i NM2. - *Tombstone no. 1, c. 1602, of the vicar Niels Mikkelsen and his two wives, the first died in 1602.*

og skæg. - Tidligere hang epitafiet på korets nordvæg i tilknytning til tpræstebegravelsen, nu på skibets nordvæg.

2) (Fig. 31), 1694, over de hæderlige og vellærde unge mænd og brødre Rasmus Hansøn og Christen Hansøn,[57] der »forflyte« fra »megen uroe Og moie paa Jorden til æuig Huile i Himmelen«. Den første †23. okt. 1671, 27 år gl., den anden 18. juni 1692, 38 år gi. - »Og som Dit(!) icke behagede Den Rette faarenis hyrde At Kalde Dem til hyrdere Ofuer sin meenighed paa Jorden (dvs. de blev ikke præster), Haffuer Hand giort Dem til Konger og Præster for gud og sin fader i Himmelen ...«. Nederst årstallet »1694«. Ottekantet egetræstavle, 88,5x73 cm, i profileret ramme, hvis ydre og indre profillister står gyldne ligesom frakturindskriften. Denne opforgyldt 1890.[10] På nordvæggen i skibets østfag.

3) »Mindetavle fra Gjern Sogn for Niels Albertsen, falden ved Dybbøl 18de April 1864, 32 Aar. - Paa Ærens Mark Dit Blod henrandt, Men Hædrens Krands Du derved vandt!« Hvid marmorplade med fordybet indskrift, sortmalet antikva, og nederst en lille, stiliseret oliegren, i relief, i forsænket felt. Indsat i egetræsramme og ophængt på skibets svdvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 38), o. 1602, halvfigursten over præst ved denne kirke Niels Mikkelsen Hedensted(?) (Nicolavs Michaelis f(ilius) Hede[n]stadi[u]s), †16•, • år gl., og hustru Marie Nielsdatter (Maria Nicolai f(ilia)), som efter at have været gift tre gange døde 5. sept. 1602, 74 år gl. Endvidere hans hustru Bodil Pedersdatter Fogh (Bvtvlpha Petri Fogh f(ilia)), †16•, • år gl. (jfr. epitaf nr. 1). Citat fra »Apoc. 2.«[7].

Rødlig kalksten, 189x83 cm, ret nedslidt, den latinske indskrift med reliefversaler kun vanskeligt læselig. Stenen indrammes af attisk slyngbånd (de øvre tre sider også ledsaget af tungebort), afbrudt i hjørnerne af cirkelfelter med frontalvendte evangelistsymboler med skriftbånd, hvorpå navnene med fordybede versaler, foroven: »S. Mattæ[v]s« og »[S.]Johannes«, forneden: »S. Lvcas« og »S. Marcvs«. På stenens øverste trediedel ses en relieffremstilling af præsten i ornat, udført i hans levetid. Han har fuldskæg, som kun rager lidt ud over pibekraven, hans kappe har bræmme, der er let optrukket i nakken, og på hovedet bærer han en baret (jfr. Linå gravsten nr. 2, s. 3295). Armene er bøjet hen foran livet, og i højre hånd holder han en bog. Den øvrige del af hovedfeltet optages af indskriften. I fodfeltet ses tre symmetriske skjolde med afdødes initialer (versaler), i midten præstens »NM« flankerende en slange, der snor sig om et kors, til siderne hustruernes, begge med Jesumonogrammet »IHS« og henholdsvis »M[N]« og »B[P]D«. Stenen antagelig udført af samme Århus-værksted som gravsten nr. 26 i Århus domkirke (s. 776). Ved hovedrestaureringen 1861[10] indsat i den da tilmurede nordportal.

2) (Fig. 37), fra 1600rnes begyndelse, over ukendt, og med sekundær indskrift 1798.

Gråbrun kalksten, 191x91 cm, med detaljerig reliefudsmykning. Under en arkade med kannelerede pilastre og volutkapitæler ses et rektangulært skriftfelt, der danner bund for en fremstilling af Opstandelsen. Kristus (uden glorie), med sejrsfanen i hånden, træder frem på graven flankeret af to soldater med skjold og krumsværd. Under skriftfeltet et symbol for det hastigt svindende liv: en putto, der sidder på et kranium, blæser sæbebobler.[58] I stenens hjørner cirkelmedaljoner med de siddende evangelister og deres tegn, under de øvre desuden et lille englehoved, mellem de nedre i fodfeltet et vinget timeglas over kranium. Den oprindelige indskrift er udslebet for at give plads til den sekundære, med fordybet kursiv (navnene med store skønskriftsbogstaver), over Laurs Povelsen Smed med hustru Ane Pedersdatter, »forhen boendes i Narrup (Nårup), hvor de i et kierligt Ægteskab avlede tilsammen 10 Børn.« Hun døde 1772, 44 år gl., han 1777, 54 år gl. »Til en tak[nem]lig Erindring har de ? endnu levende Sønner bekosted denne Steen over deres Hvilested 1798.« Indsat 1892[10] i skibets tilmurede syddør.

Fig. 39. Gravsten nr. 3, fra 1600rnes 1. fjerdedel, over anonymt ægtepar (s. 3343). NE fot. 1988. - *Tombstone no. 3, from 1600-25, of unnamed married couple.*

3) (Fig. 39), fra 1600rnes 1. fjerdedel, figursten over anonymt ægtepar. Grå kalksten, 178x 100xca. 13 cm, meget nedslidt og indskriften forsvundet. Ægteparret er fremstillet stående under en tvillingarkade, der midtpå er støttet af et rudimentært englehoved, til siderne af volutkapitæler. Begge har pibekrave og holder armene bøjet hen foran brystet, delvist dækket af deres kapper, der for mandens vedkommende er lidt over knækort, mens kvindens er fodlang. Af indskriften i det lave fodfelt er kun bevaret et par fordybede versaler. I stenens hjørner ses rester af (evangelist)cirkler. Stenen er 1951 fremopgravet i (skibets) midtgang og 1954 opstillet mod korets sydmur.

4) 0.1867, over murermester Peter Kiilsgaard, *12.1.1795, †1.2.1867, og Mette Kiilsgaard, *5.4.1795, †6.1.1872 (jfr. lysekrone nr. 1). Hvid marmorplade med fordybet antikva, indsat i cementramme. I kirkegårdens nordvesthjørne.

5) O.1897, over »den syge pige« Ane Dorthea Kristensen fra Gjern bakker, 1876-1897.[59] Hvid marmorplade, med fordybede, sortmalede versaler, i fladbuet stensætning i kirkegårdens nordvesthjørne.

»Åben, muret †*begravelse* for præsterne«,[22] formodentlig i koret, er nævnt 1768.[60] 1813[29] omtales i gulvet en begravelseslem, der enten skulle repareres eller begravelsen opfyldes.

KILDER OG HENVISNINGER

Frijsenborg godsarkiv, Hammel: Frederik III.s skøde på gods 9. jan. 1666 (pergamenter, æske 13). - *Ved embedet:* Gjern kirkeprotokol 1862-1986. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874f. samt forkortelser s. 2875.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker I, 1868, med suppl. 1899, s. 140. - Indberetninger ved Poul Nørlund 1925 (bygning, inventar og gravminder), E. Skov 1985 (alterkalk), Per Niel-

Fig. 40. Nordre vægpille, set fra sydvest (jfr. s. 3321). NE fot. 1988. - *Detail of the north wall of the nave.*

sen, Marianne Linnée Nielsen og Vibeke Michelsen 1988-89 (inventar og gravminder).

Kgl. bygningsinsp. Århus: Korrespondance siden 1922 (og enkelte tegninger).

Notebøger. NM2: C. M. Smidt VII, 1904, s. 3 (fonthegning)).

Tegninger og opmålinger. NM2: F. Uldall 1887 (portal og korets nordside). - *LA Vib.:* Planer og tegninger. Div. tegninger, bl.a. vedr. ombygningerne 1861 og 1903 (751. 1-8.).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, †kalkmalet dekoration, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1989.

[1] ActaPont. nr. 1547, jfr. Poul Rasmussen: Tvilum klosters jordegods. ØJyHjemst. 1957, s. 42 ff. Kong Valdemars Jordebog er udgivet af Svend Aakjær 1926-45, Gjern herred anføres s. 5.

[2] DaMag. 4 rk. II, 42.

[3] LA Vib. Århus bispearkiv. Gjern herredsbog 1661 (C 3. 1081).

[4] Kronens Skøder III, 4. Det fremgår samme sted, II, 122 og 200, at kongetienden og visse afgifter 1661 og 1664 var afstået til mundskænk Christian Fischer. Ifølge skøde i Frijsenborg godsarkiv overdrog Frederik III. 9. januar 1666 patronatsretten til rentemester Mogens Friis til Boller og Faurskov.

E(h)ler's (jfr. DK. Kbh. By, 2, s. 361) videresalg fremgår af LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1689-90, f. 161 (B 24. 653).

[5] Kronens Skøder IV, 26.

[6] LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1776-79, f. 761 (B 24. 706). Skødet dateret 30. juli 1770.

[7] Samme sted, f. 828. Skødet dateret 14. juni 1779.

[8] Samme, 1804-05, f. 42 (B 24. 717).

[9] LA Vib. Provstearkiver. Hjemslev-Gjern hrdr. Synsprot. 1826-1915 (C 32. 2).

[10] LA Vib. Godsarkiver. Frijsenborg kirkergsk. 1854-1922 (G 341. 395-459).

[11] Synsprot. 1862 ff.

[12] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).

[13] Edv. Egeberg: Linaa Sogn i gamle Dage. ÅrbÅrh-St. XVIII, 1925, s. 21.

[14] RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts kirkergsk. 1680-94.

[15] LA Vib. Århus bispearkiv. Gjern hrd. Korrespond. Gjern-Skannerup 1672-1845 (C 3. 573) og note 9.

[16] Abrahamsen: Orientering, s. 56: 15°.

[17] Uldall har i 1890erne bemærket sig lokale udsagn, hvorefter jernal skulle være særlig fremtrædende i koret.

[18] Mackeprang: Granitportaler, navnlig s. 21 ff., nævner beslægtede portaler og gruppens afhængighed af domkirkebyggeriet i Viborg. Portalernes enkelte dele er af granit af forskellig farve og konsistens. Man bemærker f.eks., at alle søjler parvis er ens, og to og to synes de hugget af samme sten; noget lignende gælder baserne i sydportalen og både baser og kapitæler i skibets norddør.

Mål (i cm): Søjlehøjder (inkl. base og kapitæl): S 213, N 222, K 168; baser: S 32, N 31,5, K 26; kapitæler: S 31, N 32, K 26; skafternes diametre: S 24,2, N 23, K 20,5; tympana (hxb): S 51x122, N 58x120, K 50x130.

[19] Mackeprang, s. 121, bemærker, at de »gode« baser minder om Ribegruppens.

[20] Er den drejet ved den genopstilling, som det omgivende murværk vidner om?

[21] Uldall har noteret, at »gesimsernes profiler er ganske ødelagte«.

[22] LA Vib. Ryttergodserne. Skbg. og Dronningborg. Synsprot. 1735 (G Ryt 7.2) og note 12.

[23] Jfr. Kjeld de Fine Licht: Frijsenborgkirker, i Strejflys over Danmarks bygningskultur, 1979, s. 199-211.

[24] LA Vib. Provstearkiver. Gjern hrd. Synsprot. for kirker og præstegårde 1803-19 (C 29F. 4); Godsarkiver. Frijsenborg. Dok. vedr. kirker, skoler og jordemødre 1802-24 samt Århus bispearkiv. Gjern hrd. Korrespondance Gjern-Skannerup 1672-1845 (C3. 573).
[25] Noterne 9-11.
[26] Nævnes første gang 1730 (note 12).
[27] LA Vib. Godsarkiver. Frijsenborg. Regnskabsbog 1900-22 (G 341. 394), Dokumenter vedr. kirkerne 1860-1923 (G 341. 463) og note 10.
[28] LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for kirker i Skbg., Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724-35 (G Ryt 7. 1).
[29] LA Vib. Provstearkiver. Gjern hrd. Synsprot. for kirker og præstegårde 1803-19 (C 29F. 4).
[30] RA. Rtk. 1680-1719. Koncepter og indlæg til skøder 22. febr. 1689 (2212. 164-194).
[31] RA. Rtk. rev. rgsk. 1660-ca. 1848. 1739-67, Skbg. rytterdistrikts rgsk. f. kirker i Skbg. amt (279-85).
[32] Noter ved Chr. Axel Jensen i NM2.
[33] Bag på midtfeltet hvidmalet indskrift: »Anno 1913 er denne Tavle restaureret paa Bekostning af Greve M. K.-J.-V. Frijs. P. Rahbek. Maler« (jfr. note 10).
[34] Brev af 29. maj 1913 fra Rahbek til NM2.
[35] Rahbek meddelte (note 34), at bagklædningen til hovedfeltet forlængst var borte, og »hvad der har været i felt 2 (topfeltet) er ogsaa gaaet tabt«.
[36] Motivet på tavlen omtalt af Uldall 1899.
[37] LA Vib. Godsarkiver. Frijsenborg, Rgsk.sbog for kirkerne i grevskabets nordre del 1883-1899 (G 341.393).
[38] Måske udført af P. A. Lyders, Århus, jfr. bl.a. Sabro (s. 1871).
[39] LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. f. rytterdistrikternes kirker 1716-23 (C 3.2439).
[40] Se KancBrevb. 5. febr. 1609, da H. M. fik bevilget fritagelse for at svare landgilde af den »våning« i Gjern sogn, som han havde i fæste, sålænge han var birkefoged.
[41] Jfr. Mackeprang s. 41 og 47 f. samt E. Moltke, i MIV 4, 1974, s. 42.
[42] Omtalt i inventariet for 1739/40 (note 39).
[43] Halkjær-Kristensen: Tinstempler, s. 104; stemplet er et andet end det her gengivne.
[44] Disse fremtræder indvendigt (ligesom på Linå-stolen) som »kasser« med let skrå sider.
[45] En dør på en af fruentimmerstolene er omtalt 1834 (note 9).
[46] Christen Andersen, Asmildgaard, foretog forandringen af stolene, snedker H. Wørtz forfærdigede de 35 rosetter. 1886 lavede han en ny stol, hvor ovnen havde stået (note 10).
[47] Omtalt 1921 (note 11).
[48] Svarende til bl.a. Lading (s. 1856, med fig. 15).
[49] Note 9. Orglet anskaffedes for midler, indsamlet blandt sognets beboere. Piberne fra de tre Frederik Nielsen-stemmer er opmagasineret ved kirken. Yderligere oplysninger findes i Orgelreg.
[50] Jfr. bl.a. Vitten (s. 1795) og Lading (s. 1856).
[51] LA Vib. Frijsenborg godsarkiv. Rgsk. over vedligeholdelsen af kirkerne 1848-52 (G 341.460).
[52] P. H. Fabich døde 1762.
[53] Gave fra godsejer Chr. Christensen, Otterup, Fyn, født i Gjern sogn.
[54] Ifølge rgsk. 1877 (note 10) betaltes for omstøbning, aksel og en knebel fra J. Stallknechts jernstøberi og maskinfabrik, Horsens. Denne klokke må enten være kasseret igen eller være anvendt i en anden af Frijsenborgs kirker.
[55] De to hængespir yderst har muligvis tidligere fungeret som topspir.
[56] Ifølge Wiberg: Præstehist. tiltrådte efterfølgeren først embedet 1643, så Rasmus Christensen må formodes at have levet 1639.
[57] Rimeligvis sønner af sognepræst ved Gjern Hans Jensen, Århus, præst 1643, tl667 (Wiberg: Præstehist.).
[58] Udført efter forlæg af H. Goltzius, jfr. bl.a. Ico, 1986:4, s. 5.
[59] Jfr. Einar Nielsens maleri fra 1896 »Den.syge pige«, i Statens Museum for Kunst. E. N. havde sommerbolig i Gjern.
[60] DaAtlas. IV, 217.

SUMMARY

Gjern Church is built of field stones and granite ashlars and dates from the second half of the 12th century. Like the neighbouring churches of Skannerup and Linå, its chancel is remarkably short, but supplemented by an apse (the present apse was built in 1903 on the foundations of the original apse). The three entrances to the church are almost identical, with the same regularity of component parts. About 1500 vaults were put up in the chancel and nave, and in 1861 a tower was built and different alterations made, including lowering the pitch of the roof.

Much of the church's early furnishings are preserved, and as usual the oldest item is the Romanesque font. The altarpiece from the first decade of the 17th century, like the one in Linå Church, is the work of 'Jesper the painter' in the named locality, and both the pulpit and altar candlesticks from the same period have been donated by a judge (birkedommer) of the Tvilum District Court who resided in Gjern. From a set of older pews there are preserved some benchends with the date 1655 and owner's initials, although partly renewed during the major restoration in 1861-63. Then and later, in 1894-95 when the church furniture was radically restored, it was craftsmen permanently in the employment of Friisenborg Manor who, under the guidance of the architects Christen and Carl Kiilsgaard, undertook these repairs and alterations on much the same lines as those followed at other churches on the Friisenborg estate.[23]

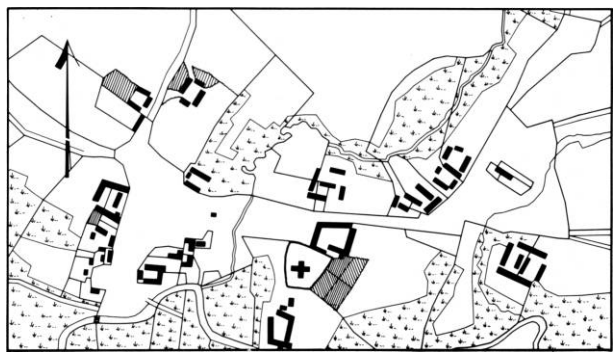

Fig. 41. Gjern 1:10000. Opmålt 1796 af Jens Grouleff. Kopieret 1981 af Birgitte Andreasen. - *Map of the village.*